

До разової спеціалізованої ради ДФ 58.053.018
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

Столярик Ольги Юріївни

на тему: «Підхід, орієнтований на сильні сторони, у соціальній
роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом»

на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 231 «Соціальна робота»,

подану до захисту у разовій спеціалізованій раді ДФ 58.053.018

у Тернопільському національному педагогічному університеті

імені Володимира Гнатюка

Актуальність роботи. Зростання чисельності дітей з розладами спектру аутизму впродовж останніх десятиліть є загальносвітовою тенденцією, яка має місце й в Україні. Так, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я одна дитина із 100 має РСА. В Україні не має точної статистики щодо чисельності дітей з аутизмом, проте впродовж п'яти останніх років Міністерство охорони здоров'я щорічно фіксує підвищення кількості нових діагностованих випадків аутизму на 25-30%. За приблизними оцінками чисельність дітей з РСА може становити близько 70 тисяч осіб. Відповідно, зростає й кількість сімей, які не здатні самостійно долати труднощі, пов'язані із вихованням дітей даної категорії, такі як недоступність освітніх, медичних, соціальних послуг, погіршення матеріального становища, зниження можливостей професійної та особистісної самореалізації, погіршення соціально-психологічного самопочуття батьків, зниження їх ресурсної здатності, підвищення рівня соціальної ізоляваності та інших, що в сукупності знижує якість життя сімей.

Така ситуація актуалізує необхідність ефективного реагування соціальної роботи як професії, завданням якої є надання допомоги вразливим групам

населення у вирішенні їх життєвих проблем та підвищення рівня їх добробуту. Проте, на сьогодні присутні чинники, які суттєво знижують ефективність такої допомоги: нерозуміння соціальних проблем та особливостей функціонування сімей, які виховують дітей з РАС, застарілість підходів, на яких здійснюється соціальна робота з сім'ями в Україні, відсутність надійного діагностичного інструментарію для оцінки якості життя сімей, які виховують дітей з РСА.

Зважаючи на усе зазначене, тема дисертаційного дослідження – «Підхід, орієнтований на сильні сторони, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом», є актуальною і спрямованою на розв'язання реальних практичних потреб соціальної роботи.

Наукова новизна результатів проведених досліджень та їх наукова обґрунтованість. Наукові положення, що містяться у дисертаційному дослідженні, є аргументованими, ґрунтуються на сучасних теоретико-методичних положеннях соціальної роботи, опираються на дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних учених. Сформульовані авторкою висновки та пропозиції враховують результати експериментального дослідження, проведеного на засадах партисипативного підходу, що передбачає залучення клієнтських груп до розробки інтервенцій та оцінювання їх результатів, зокрема, через використання якісних методів дослідження.

Дисертація містить елементи наукової новизни, а саме:

- вперше розроблено методологічну основу й апробовано програму інтервенції, засновану на підході, орієнтованому на сильні сторони сім'ї; обґрунтовано дієвість застосування підходу у соціальній роботі із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом; розкрито принципи підходу: безумовна віра в потенціал клієнта, фокусування уваги на силі та ресурсах; позитивна комунікативна взаємодія між соціальними працівниками та сім'єю; нарощування готовності до змін; врахування поглядів і досвіду сім'ї; диференціація послідовності змін від найменш до найбільш травматичних; нарощування ресурсів сім'ї як процес соціальної роботи; визначено особливості застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони;

- уточнено концепцію «якість життя сім'ї», яка розглядається як багатовимірний конструкт, що включає матеріальне, соціально-психологічне, фізичне благополуччя, міжособистісні стосунки всередині її структури, соціальну мобільність, самопочуття окремого члена та сім'ї загалом, права та можливості сім'ї, що імплементуються крізь лінзи впливу інвалідності одного з членів сім'ї на інших та на сім'ю в цілому, елементи якої розташовані на різних рівнях – індивідуальному, сімейному, системному;

- систематизовано соціальні проблеми, з якими стикаються сім'ї, які виховують дитину з аутизмом, та їх вплив на життєстійкість та сімейну якість життя: обмежений доступ до наявних в громаді послуг, фінансове становище, брак часу, відсутність автономії, персоналізація вини, тягар опікуна, знижена батьківська самоефективність, професійна депривація, соціальна ізоляція, знижена мобільність та активність сім'ї у системі соціальних стосунків, знижені показники спроможності.

Подальшого розвитку набули знання про наявні стратегії соціальної роботи із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом, крізь призму сучасних теорій соціальної роботи.

Зазначені елементи наукової новизни є обґрунтованими результатами проведеного здобувачкою дослідження та мають істотне значення для галузі знань 231 Соціальна робота.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційної мають практичне значення і можуть, зокрема, бути використаними для: проведення досліджень щодо оцінки якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом; впровадження інтервенцій, спрямованих на подолання соціальних проблем та забезпечення потреб на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів; для вдосконалення навчальних курсів професійної підготовки за спеціальністю 231 «Соціальна робота»; розробки програм підвищення кваліфікації фахівців соціальної роботи, які надають соціальні послуги сім'ям, що виховують дітей з порушенням розвитку.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Структура дисертаційної роботи складається з вступу, трьох розділів,

висновків, списку використаних джерел, додатків. Роботу ілюстровано 18 таблицями, 19 рисункам та 7 додатками. Список використаних джерел включає 210 наукових праць, 148 з яких англійською мовою. Основний зміст дисертації викладено на 194 сторінках.

Дисертація написана державною мовою та оформлена у вигляді рукопису. Її оформлення відповідає вимогам, визначеним наказом МОН України №40 від 12.01.2017 р.

У *вступі* викладено актуальність теми роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання об'єкт та предмет дослідження. Науковий апарат дослідження визначено точно, відповідно до теми дисертаційної роботи, із врахуванням результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців та реальних потреб професійної діяльності.

У даній структурній частині роботи також схарактеризовано теоретико-методологічні основи, наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження, розкрито особистий внесок здобувача, подано інформацію про апробацію результатів дослідження, його структуру та обсяг.

У *першому розділі* дисертаційного дослідження розкрито теоретико-методологічні засади соціальної роботи із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом. На основі аналізу наукових джерел розкрито зміст поняття «якість життя сім'ї» як окремого конструкту та проблеми соціального функціонування сімей, які виховують дітей з РСА, що здатні впливати на якість їх життя. Виокремлено та структуровано наукові підходи та стратегії соціальної роботи, на яких базується методологічне, технологічне, інструментальне наповнення втручань, орієнтованих на сім'ї з дітьми з аутизмом. Автором здійснено концептуальне обґрунтування особливостей та методологічних принципів використання підходу, орієнтованого на сильні сторони сім'ї.

У *другому розділі* обґрунтовано процедуру дослідження, його дизайн, методи та інструменти на основі концептуальної рамки розуміння якості життя сім'ї крізь призму інвалідності одного з її членів. Представлено апробований авторський інструментарій дослідження якості життя сім'ї, який враховує соціально-культурні відмінності українських сімей, їх ціннісні орієнтації. Важливо зазначити, що

розроблений інструментарій базується на поєднанні кількісних та якісних методів дослідження, що дає можливість врахувати думки цільової групи при розробці втручань. Розкрито структуру та зміст програми соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з аутизмом, орієнтовану на сильні сторони та активи сім'ї.

У *третьому розділі* представлено результати експериментальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом, з впровадження втручання на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони. Зокрема, систематизовано соціальні проблеми, з якими стикаються сім'ї, що виховують дітей з аутизмом за ключовими сферами функціональної життєстійкості сім'ї згідно теорії якості життя сім'ї. Досліджено вплив експериментальної інтервенції на суб'єктивну оцінку якості життя сімей. Встановлено особливості застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у практичній діяльності соціальних працівників із підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з порушеннями розвитку, та можливі обмеження щодо його застосування у соціально-культурних умовах України.

Висновки дисертаційної роботи структуровано репрезентують узагальнені положення дослідження та розкривають внесок автора у розв'язання представленої в дисертації проблематики. Вони чітко сформульовані та ґрунтуються на отриманих наукових та практичних результатах дослідження.

Список використаних джерел містить 209 найменувань, з яких 147 англійською мовою, відображає обсяг використаної літератури та рівень вивчення досліджуваної проблеми. Оформлення списку використаних джерел відповідає вимогам бібліографічного опису відповідно до АРА стилю.

Додатки дисертаційної роботи містять розроблений автором діагностичний інструментарій, програму інтервенції з підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом, результати проведених статистичних обчислень та інформацію про апробацію результатів дисертаційного дослідження.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій в наукових публікаціях. За тематикою дисертації опубліковано 24 наукові праці, з яких:

- 1 стаття (у співавторстві) у періодичному науковому виданні, що індексується наукометричною базою Web of Science;

- 3 одноосібні наукові статті та 2 статті, у співавторстві у фахових наукових виданнях України категорії «Б», рекомендованих МОН України для публікації результатів для здобуття наукових ступенів з напрямку, що відповідає галузі знань, за якою виконана дисертація;

- 1 стаття у періодичному науковому виданні, що входить до Організації Економічного Співробітництва та Розвитку та/або Європейського Союзу;

- 1 стаття у періодичному науковому виданні України;

- 1 розділ, виконаний у співавторстві, у вітчизняній монографії, 1 розділ, у співавторстві, у монографії інших держав.

Додатково основні результати дослідження доповідались на міжнародних та українських науково-практичних конференціях, за результатами яких опубліковано 14 тез виступів у матеріалах конференцій.

Наукові праці, опубліковані за тематикою дослідження, містять обґрунтовані наукові результати відповідно до поставлених завдань та характеризуються повним та якісним викладом матеріалів дисертації.

Оцінка рівня виконання наукового завдання та рівня оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Визначене здобувачкою наукове завдання, що полягало у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному дослідженні специфіки використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом, вважаємо виконаним. Його виконання забезпечувалось ґрунтовним опрацюванням літературних джерел, систематизацією концептуальних положень учених щодо концепції якості життя сім'ї та соціальних проблем сімей, які виховують дитину з аутизмом, аналізом існуючих підходів і стратегій соціальної роботи з даною категорією сімей, розробкою концептуальної рамки сімейно-центрованої практики, орієнтованої на сильні сторони сім'ї та побудови на її основі програми інтервенції з підвищення якості життя сімей, які виховують дітей з аутизмом та її подальшої експериментальної апробації.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені з дотриманням логічної послідовності, чіткого викладу інформації та структурованості поданих матеріалів.

Авторка дисертаційної роботи засвідчила високий рівень володіння методами наукового пошуку, про що свідчить відповідність застосованих методів обраній позитивістській парадигмі дослідження та поставленим у роботі завданням, їх взаємодоповнюваність та здатність забезпечити отримання достовірних та об'єктивних даних. Теоретичні методи (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення) дали змогу сформулювати теоретичні та методичні підходи до використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. Емпірично-діагностичні методи (анкетування, напівструктуроване інтерв'ю, тестування) забезпечили збір та обробку емпіричних даних для визначення ефективності розробленої інтервенції, оформлення та опису ходу і результатів експерименту. Використання методів формувального впливу (формувальний та констатувальний етапи експерименту) дало можливість впровадити інтервенцію, розроблену на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, у соціальну роботу з сім'ями та визначити її ефективність.

Обробка кількісних даних здійснювалася з допомогою методів описової (знаходження середніх величин, відсоткових співвідношень, стандартного відхилення) та інференційної статистики. Зокрема для оцінки валідності діагностичного інструментарію застосовувались методи кореляційного аналізу (вимірювання ретестової надійності, коефіцієнт альфа Кронбаха), для аналізу змін у експериментальній та контрольній групах до та після завершення експерименту був проведений порівняльний аналіз за парним t-критерієм Стьюдента для залежної вибірки. Статистичні розрахунки здійснювались з використанням пакетів програм Microsoft Excel та SPSS-22.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. При рецензуванні дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) та текстових запозичень не виявлено. Дисертація є самостійно виконаним науковим

дослідженням, усі ідеї та наукові положення, викладені у ній, отримані автором особисто.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Відзначаючи серйозність, наукову добросовісність та цінність зазначеного дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні положення та висловити окремі зауваження та побажання.

Відзначаючи ретельно спланований дизайн дослідження, аналітичне узагальнення фактичних даних, його інтерпретацію у зв'язку з концептуальними засадами дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу на недостатню географічну охопленість вибірки. В експериментальне дослідження варто було б включити сім'ї, які виховують дітей з аутизмом з інших регіонів.

На 19-й і 20-й сторінках рукопису автор на основі аналізу теорії і досвіду практики соціальної роботи перелічує «суттєві прогалини у наявних знаннях, що потребують більш глибокого наукового та системного опрацювання проблеми». Визначені прогалини за змістом повторюють завдання дослідження. Доцільно було б сформулювати їх як суперечності, наприклад:

- між зростанням чисельності сімей з дітьми з РСА, які потребують соціальних послуг, та нерозумінням їх проблем та особливостей функціонування як категорії споживачів соціальних послуг;

- між необхідністю ефективного вирішення соціальних проблем сімей з дітьми з РАС та невідповідністю підходів, на яких здійснюється соціальна робота з сім'ями в Україні;

- між необхідністю оцінки якості життя сімей, які виховують дітей з РСА, як вихідної точки для планування та реалізації втручачь, та відсутністю чутливого до соціально-культурних особливостей їх функціонування діагностичного інструментарію.

В цілому висловлені зауваження та рекомендації не зменшують високої оцінки наукового рівня дисертації.

Висновок. Цілісний аналіз дисертації Столярик Ольги Юріївни «Підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом» та опублікованих за результатами дисертаційного

дослідження наукових праць дає підстави для висновку, що дисертація є оригінальною, самостійною, цілісною, завершеною науковою працею, яка містить наукову новизну, теоретичне і практичне значення, відповідає вимогам спеціальності «Соціальна робота».

Дисертація Столярик О.Ю. «Підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, у соціальній роботі із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота» (галузь знань 23 «Соціальна робота») відповідає вимогам, визначеним наказом Міністерства науки і освіти України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого КМУ від 12.01.2022 р. № 44, що дає підстави для присудження Столярик Ользі Юріївні наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота».

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

«13» червня 2022 року

Надія ГОРІШНА

